

Adnan MUFTAREVIĆ
JU Muzej Sarajeva

TRAGOM DVA SARAJEVSKA NIŠANA

Fenomen sadaka kamenih stubova

Apstrakt: Safvet-beg Bašagić navodi da je u haremu Careve džamije pokopan pjesnik Tevekkuli-dede, šejh Mevlevijske tekije u Sarajevu. Dva nišana bez natpisa upućuju na tu činjenicu zbog svog oblika, ali i na još jedan fenomen iz osmanskog doba, a to je običaj postavljanja sadaka kamenja ili sadaka kamenih stubova.

Ključne riječi: osmanski, Careva džamija, nišan, sadaka kamen, Bistrigija, Tevekkuli-dede

Abstract: Safvet-beg Bašagić states that the poet Tevekkuli-dede, sheikh of the MevleviTekke in Sarajevo, was buried in the harem of the Emperor's Mosque. Two Muslim tombstones (nišan) without inscriptions point to this fact because of their shape, but also to another phenomenon from the Ottoman era, and that is the custom of placing alms stones or alms stone pillars.

Keywords: Ottoman, Emperor's Mosque (Carevadžamija), Muslim tombstone (nišan), alms stone, Bistrigija, Tevekkuli-dede

Lijepo je kada javno dajete milostinju, ali je za vas bolje da je dajete siromasima kad niko ne vidi, i On će preći preko nekih vaših hrđavih postupaka. A Allah dobro zna ono što radite.

(El-Bekare, 271)

S jugoistočne i jugozapadne strane harema Careve džamije u Sarajevu smješteno je veće mezarje s preko stotinu nišana raznih veličina i oblika.

Među 70 koje je datirao Mehmed Mujezinović¹ najstariji je iz hidžretske 1032. godine (1623), ali je ukopavanje ovdje vršeno i ranije, po svojoj prilici, još od druge polovine XV stoljeća. U prilog ovome govori i predanje da nišani koji se nalaze iza mihraba džamije – izrađeni u dimenzijama 200 x 35 x 35 cm, s dosta grubo rađenim turbanom u gužve i izduženim vratom – označavaju mezar osnivača Sarajeva Isa-bega Ishakovića. Najmlađi natpis na nišanima u ovom mezarju potječe iz 1293. godine (1876/77).

Na osnovu izgleda nišana može se zaključiti da su u ovom mezarju sahranjivani prvaci naroda, veziri, muftije, mule, šejhovi, službenici Careve džamije i mnogi drugi uglednici ovog kraja. Napomenut ćemo da se tu nalazi turbe poznatog sarajevskog muftije šejha Ibrahim-efendije Bistrigije – osnivača hanikaha. Prema Bašagiću, ovdje je pokopan i pjesnik Tevekkuli-dede, šejh Mevlevijske tekije u Sarajevu, koji je umro polovinom XVII vijeka.

No da se vratimo na ono što nas je zaintrigiralo. Naime, u haremu Careve džamije, u jugoistočnom dijelu, nalaze se dva nišana bez natpisa i veoma čudnog izgleda. Mujezinović ih ne pojašnjava, pretpostavljamo iz razloga što na njima nema natpisa. Oba su u obliku uspravnih ovalnih stubova s udubljenjima na vrhu. Obično se za ovakve nišane u narodu kaže da su od “dobrih ljudi”, ili evlija, i da se u udubljenjima skuplja kišnica kojom se liječi nekakva bolest. Primjeri ovakvih nišana su²: *Kadirijski šejh Ali-efendija. zna mu se grob, u vrhu groblja Čigaluša. Na vrhu nišana iznad glave jama (kazma) u vidu findžana. Mjesto hodočašća; Šejh Bali-efendija. Nema turbeta. Grob mu je poznat, u groblju iznad Kara Ferhadove mahale. Na vrhu njegova oblog (mudevver) nišana jama u vidu findžana; Šejh Muhammed (Mehmed) Safi-dede. Mezar u dvorištu časne džamije Armagandži Sinana. Na vrhu njegovih nišana jama u vidu findžana; Šejh Ramadan-efendija. Na vrhu nišana iznad glave (tipa) mudževeze jama u vidu findžana; Šejh Abdulvehab-efendija. Na vrhu nišana jama u vidu findžana. Pokopan u haremu časne džamije Buzadži-zade; Faiki šejh Ibrahim-efendija. pokopan kraj mekteba naspram časne džamije Sarača Alije. Na vrhu obliha nišana iskopano koliki je findžan; Šejh Musli-kalfa. Zna se za njegov grob, pokopan u dvorištu časne džamije Abdulhalimage. Na vrhu*

1 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974, 77.

2 Velid Hatić, *Predaje o evlijama u starom Sarajevu*, Diplomski rad odbranjen na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, april 2004, 152.

nišana iznad glave jama u vidu findžana; Dobrotvor Hitri Sulejman-efendija. Mezar mu je nasred groblja u dvorištu (njegove) časne džamije. Na vrhu njegovih oblikih nišana iskopano koliki je findžan; Idris hodža-efendija. Zna se za njegov grob, u dvorištu časne džamije Hadži Sejdi. Na vrhu nišana više glave iskopano koliki je findžan; znameniti starina šejh Ismail-čelebi-dede, zvani Čeljo. Zna se za njegov grob i grobove njegove braće. Pokopani kraj časne džamije Jakub-paše, zvanog Mago. Na (njihovim) mevlevijskim nišanima iskopano u vidu findžana.

Ovakav je i primjer mezara derviša Abdullaha (Avdije), u mezarju Jahja-pašine džamije u Sarajevu, iz hidžretske 1176. godine (1762/63), na kojem se nalazi uzglavni nišan s derviškim turbanom, s udubljenjem na vrhu mudževeze. Na njemu je natpis na turskom jeziku, u prozi: “On (Bog) je vječno živ! Umrli derviš Avdija. Za njegovu dušu (prouči) Fatihu! Godina 1176.”³ Predanje govori da su vodu iz ovog udubljenja na nišanu uzimale žene nerotkinje kao lijek za neplodnost.⁴ Ova udubljenja koristila su i kao bazeniza napajane ptica, odnosno, prema narodnom kazivanju, pojedini “dobri ljudi” bi ostavljali vasijet da im se tako naprave nišani da bi se ptice mogle napiti iz njih. Kako bi im se i nakon smrti upisivala dobra djela.⁵

Slika 1a: Nišani u Carevoj džamiji

³ M. Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, ‘77.

⁴ Na ovom podatku zahvaljujem prof.dr. Samiru Begleroviću.

⁵ Ovaj podatak prenio mi je gosp. Mirsad Avdić, muzejski savjetnik (Muzej Sarajeva), a prema kazivanju rahm. hadži Alije Muhića.

Vraćajući se na izgled nišana ili kamenih stubova iz Careve džamije, nemoguće je ne osvrnuti se na činjenicu da oni neodoljivo podsjećaju na nešto što se i danas nalazi na pojedinim lokalitetima u Istanbulu i drugim krajevima današnje Turske. Na sadaka kamene stubove ili sadaka kamenje (sadaka taşlar).

Slika 2a: Nišani u Carevoj džamiji

Jedan od najznačajnijih vidova dobročinstva, solidarnosti i milosrđa u islamskom odnosu prema svijetu i životu jeste davanje sadake. Sadakom se iskazuje zahvalnost Stvoritelju na blagodatima kojima nas daruje, iskazuje milost, ljubav i saosjećanje s onima koji su u nevolji. Također, sadakom se moli Allah, dž.š., da nas, našu porodicu, zdravlje i imetak sačuva od iskušenja i raznih vrsta nedaća. Davanjem sadake potvrđujemo se u svom ljudskom i islamskom humanizmu, dostojanstvu i identitetu.

U ovu su svrhu nekadašnje Osmanlije izrađivale i postavljale na određena mjesta sadaka stubove od kamena, ili sadaka kamenje. Njihov izgled varirao je od mjesta do mjesta, ali svrha je uvijek bila ista: udjeljivanje sadake ili milostinje kada to niko ne vidi i, naravno, njeno preuzimanje kada to niko ne vidi.

Na prostoru Osmanlijske imperije sadaka kamenje nazivalo se raznim imenima: zekat kamen, zekat izvor, mihrab prosjaka, kamen prosjaka i sl. Uglavnom su pravljani i postavljeni pored džamija,

tekija⁶, u avlijama medresa, na mjestima gdje se spajaju dvije ili tri mahale, pored javnih česmi i sebilja, u blizini lječilišta⁷ itd. Osim ovih spominju se i primjeri gdje je sadaka kamenje postavljano na mezarovedželata. Dželati su za vrijeme Osmanlija sahranjivani van naseljenih mjesta. Njihovi nišani nisu imali natpisa.⁸ Na njihove mezarove postavljalo se sadaka kamenje, da se na taj način pomogne njihovim porodicama, koje su, u većini slučajeva, bile marginalizirane u društvu.

Postojale su dvije vrste sadake, milostinje ili pomoći, koje su ostavljane na sadaka kamenim stubovima.⁹ Prva (Nakdî) je u metalnom novcu, tj. kovanicama, dok je druga (Aynî) u garderobi i prehrambenim proizvodima. Jedno vrijeme su se u Istanbulu nalazila 173 ovakva kamena stuba. Neki su niži, a neki imaju visinu i do dva metra.¹⁰ Najpoznatiji sadaka kameni stubovi nalaze se:

1. na Imrahoru (Üsküdar, Istanbul);¹¹
2. kod Tekije siromaha /Miskinler Tekkesi (Üsküdar, Istanbul);¹²
3. kod turbeta Gevraki-hodže (Konya);
4. kod Bulgur tekije, ispred Šejh-Elmanovog turbeta (Konya);
5. u ovu grupu spada i Šeb-i arus izvor¹³ kod Mevlaninog muzeja (Konya);
6. ispred Sari Jakupove džamije (Konya);
7. kod Ulu džamije i Šejh-Jahjinog turbeta (Kayseri);
8. kod El-Hadž Ahmet-pašinog Sibyan mekteba (Kocamustafapaşa, Istanbul).¹⁴

6 Primjer je sadaka kamen kod Tekije siromaha na Üsküdaru, u Istanbulu, koja je ujedno bila i lječilište.

7 Ord. prof. dr. A. Süheyl Ünver; *Sadaka Taşları*, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: II, Aralık 1967, 12-14.

8 Da se, iz osvete, ne bi oskrnavio mezar dželata.

9 Yrd. doç. dr. Hasan Özönder, *Sadaka taşları - Sadaka vermenin zarifyöntemi*; <http://www.kemalelitemiz.com/sadaka-taslari.html>

10 Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Hayır Müesseseleri ve Sadaka Taşları*, İHH Dergisi, 35, 60-61.

11 Na tom se mjestu spaja nekoliko mahala.

12 Mjesto na kojem su se nalazile zgrade za smještaj sirotinje i bolesnih osoba kojima je trebala tuđa njega (oboljeli od zaraznih bolesti)

13 Bazen u koji se ubacivao novac

14 Ovaj sadaka kamen pronašli su 17-godišnji učenici Ömer Yurttaş i Ahmet Emin Akın i odmah obavijestili relevantne institucije. Kamen je ubrzo saniran i postavljen na izvorno mjesto.

Primjer sadaka kamenog stuba koji smo naveli pod rednim brojem sedam, a koji se nalazi u Kayseriju, pored Ulu džamije i Šejh-Jahjinog turbeta, upućuje na blisku povezanost s našim nišanima ili sadaka stubovima kod Careve džamije. Naime, oba se nalaze u blizini džamije i turbeta. Poznato nam je da se pored Careve džamije u Sarajevu nalazi turbe poznatog sarajevskog muftije šejha Ibrahim-efendije Bistrigije.¹⁵ Ibrahim-efendija jedna je od ličnosti koja se istakla među uglednim ljudima u XVII stoljeću u Sarajevu. Vrativši se iz Carigrada, gdje se školovao i gdje je stupio u derviški red nakšibendija, na Bistriku je sagradio hanikah, poseban tip medrese za izučavanje mistične filozofije. Od 1631. do 1664. godine bio je sarajevski muftija.

Izvori spominju i Tevekkuli-dede kao šejha Mevlevijske tekije u Sarajevu, koji je ovdje živio u drugoj polovini XVII vijeka. Tevekkuli-dede jena ovaj položaj došao nakon smrti šejha ove tekije Atik-dede. Na osnovu jedne pjesme na perzijskom jeziku koju jespjevao Tevekkuli-dede dr. Safvet-beg Bašagić ocjenjuje ga kao odličnog pjesnika. Dugi niz godina bavio se predavanjem Mesneviye. Umro je u Sarajevu i pokopan je, prema Bašagiću, u dvorištu Careve džamije u Sarajevu.

Evo šta Safvet-beg Bašagić kaže o njemu:

Rodom je iz Sarajeva i po svoj prilici Gaibin savremenik. Učenik mu glasoviti Dibrali Vedždi ded umro je 1080. (1669.), dakle učitelj je svakako morao biti stariji od učenika, za to pretpostavljamo, da je par decenija prije umro i tako dolazimo do zaključka, da je živio u prvoj polovici XI. vijeka po Hidžri.

Nauke je učio u zavičaju i u mlade dane pridvorio se kod mevlevijskog šeiha 'Atik dede, koji ga je obrazovao u raznim znanostima i dao mu idžazet na iršad. Kad je 'Atik dede umro, zasjeo je na njegovo mjesto u

15 U haremu Careve džamije, pored munare, smješteno je turbe sarajevskog muftije šejha Ibrahim-efendije Bistrigije. Sačuvani su samo zidovi od poluobrađenog kamena, visine 1,50 m i debljine 0,50 m, koji ograđuju prostor od 6,60 x 3,80 m. Objekat nema krova, završeci zidova natkriveni su ćeramidom. U unutrašnjosti ovog prostora nalaze se – osim Bistrigijina nadgrobnog spomenika s natpisom na uzglavnom nišanu – još dva groba označena nišanima. Na jednom od njih piše da tu počiva šejh Muhamed, sin Jakubov, umro 1856. godine, dok na drugom nema natpisa. Desno od ulaza u turbe postoji kamena ploča čiji tekst pokazuje da je u turbetu sahranjen Bistrigija i da je umro 1069. (1658/59) godine. U natpisu na nišanu Bistrigije nije navedena godina njegove smrti. Međutim, sačuvana su još četiri hronograma u pjesmi s hidžretskom 1075. (1664/65) godinom kao godinom smrti Bistrigije. Ima autora koji bilježe da je Bistrigija umro 1070. (1658) godine.

mevlevijskoj tekiji u Sarajevu, gdje je godine predavao “Mesnevi” – ju i dijelio idžazet ne vodeći računa ni o svijetu ni o ljudima – i ne brinući se za danas a još manje šta će biti sutra, za to je i uzeo pjesničko ime Tevekkuli t.j. onaj, koji se oslanja na sudbinu. Umro je u Sarajevu, a zakopan je kod Careve džamije u groblju. Galib dede veli, da je iza njega ostalo pjesama i citira sljedeću kiticu u perzijskom jeziku, koja po našem sudu vrijedi jednog cijelog divana kakova derviša.

*Kao mufliz-roncu, koji biser traži
Treba podnositi muke svakom mužu
Radi njega trpim svašta od neljudi
Treba pretrpiti sto uboda trna
Dok uzgoji čovjek samo jednu ružu!¹⁶*

Iz ovog teksta Safvet-bega Bašagića vidimo da je Tevekkuli-dede, osim što je bio šejh i učen čovjek, bio dobar poznavalac više jezika, obrazovan u raznim znanostima te da je bio i vrstan pjesnik.

Slika 3a: Nišan s lijepo izvedenim mevlevijskim turbanom (prema M. Mujezinoviću, označava mezar Tevekkuli-dede)

16 Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Zemaljski muzej BiH, XXIV, 1912, 73.

Mehmed Mujezinović pretpostavlja da se njegov mezar nalazi u blizini Isa-begovog¹⁷ i da ima lijepo izveden mevlevijski turban (slika 2). Ovaj oblik nišana podsjeća na ušćupske nišane.¹⁸ Skopski nišani manjih su dimenzija, visine od 0,50 do 1 m, kvadratne osnove sa stranicama 12 do 15 cm. Na nišanima muškaraca precizno su i lijepo klesani turbani, a na ženskim ukrašene kape.¹⁹

ZAKLJUČAK

Neka naredna istraživanja mogu dati odgovor koji je od dva navedena mezara onaj Tevekkuli-dede ida li su oni s udubljenjima na nišanima sadaka stubovi. Može biti da su se mezarski nišanikoristili i u ovu svrhu, tj. da su se istovremeno koristili i kao sadaka stubovi i da su obilježavali mjesto ukopa. Poznata je činjenica da su nijanse u izradi nadgrobnih spomenika najuočljivije u Sarajevu. Podaci koje je ostavio ljetopisac Bašeskija pokazuju da se u njegovo vrijeme u Sarajevu posvećivala velika pažnja memorijalnim spomenicima. Bilježeći smrt nekoćine sarajevskih taščija, za pojedine kaže da su bili odlični majstori u klesanju nišana. Zato nije slučajno da su sarajevski nišani bili poznati i izvan Sarajeva, pa na njih možemo naići i u drugim krajevima Bosne.

Preko 400 godina vladavine Osmanskog carstva na ovim prostorima moralo je ostaviti, i ostavilo je, duboke tragove i neizbrisiv pečat na ljude, kulturu, običaje, na sve sfere života i življenja, pa, samim tim, i na udjeljivanje sadake i običaje vezane za nju. Tako možemo pretpostaviti da je i način davanja sadake putem sadaka kamenih stubova vrlo vjerovatno postojao i na području današnje Bosne i Hercegovine, iako ne postoji još nijedan, osim spomenutog, koji bi mogao upućivati na tu činjenicu. Takvo nešto mogla bi dokazati daljnja naučna istraživanja našeg prostora.

17 Zahvaljujem hfz. Sadrudinu ef. Išeriću, imamu i hatibu Careve džamije u Sarajevu, na ukazanom gostoprimstvu i pomoći prilikom rekognosciranja mezara.

18 Rađeni su od kristalnog mramora vađenog u mjestu Arandelovo kod Skoplja (tur. Üšküp).

19 M. Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, 13.

TABLA I

Slika 1: Sadaka kamen –Ebu'l Vefa džamija, Istanbul

Slika 2: Sadaka kamen –Yeni džamija– Eminönü, Istanbul

Slika 3: Sadaka kamen – Imrahor džamija na Üsküdaru, Istanbul

Slika 4: Sadaka kamen pored dželatskogmezara na Sultan Eyüpu (Karyağdı Bayırı), Istanbul

TABLA II

Slika 5 i slika 6: Sadaka kamen kod El-Hadž
Ahmet-pašinog Sibyan mekteba, Istanbul

TABLA III

Slika 7: Sadaka kamen kod
Gülfem Hatun džamije na
Üsküdaru, Istanbul

Slika 8: Sadaka kamen kod
Fethi Ahmet-pašine džamije na
Üsküdaru, Istanbul

Slika 9: Sadaka stubovi kod Kazlıçeşme, Istanbul

LITERATURA

- Bašagić, Safvet-beg, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine XXIV, 1912.
- Bejtović, A., *Jedno viđenje sarajevskih evlija i njihovih grobova kao kulturnih mjesta*, POE, Orijentalni institut, Sarajevo, XXXI/1982– 113.
- Hatić, V., *Predaje o evlijama u starom Sarajevu*, Diplomski rad, Sarajevo, 2004.
- Kazıcı, Z., *Osmanlı'da Hayır Müesseseleri ve Sadaka Taşları*, İHH Dergisi, br. 35. 2008.
- Mujezinović, M., *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine – Knjiga 1*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.
- Özönder, H., 2010. *Sadaka taşları - Sadaka vermenin zarif yöntemi*; <http://www.kemalitemiz.com/sadaka-taslari.html>
- Ünver, S., *Sadaka Taşları*, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: II, Aralık, 1967.

Summary

ON THE TRAIL OF TWO MUSLIM TOMBSTONES (NIŠAN) (The phenomenon of alms (sadaqah) stone pillars)

Some further research can give an answer as to which of the two mentioned graves is the one of Tevekkuli-dede, and whether those with indentations on the Muslim tombstones are alms pillars. One idea can be that grave tombstones were used also for this purpose, i.e. that they were used as alms pillars at the same time and that they also marked the place of burial. It is a well-known fact that the nuances in the making of tombstones are most noticeable in Sarajevo. The data left by the chronicler Bašeskija show that in his time great attention was paid to memorials in Sarajevo, so, when writing about the death of several Sarajevo stonemasons, he says that some of them were “excellent masters in carving Muslim tombstones”. That is why it is no coincidence that the Sarajevo Muslim tombstones were also known outside Sarajevo, so we can come across them in other parts of Bosnia as well.

Over 400 years of the Ottoman Empire, i.e., its rule in this region, had to leave and left deep traces and an indelible mark on people, culture, customs, on all spheres of life and living, and, thus, on the giving of alms and customs related to it. Thus, we can assume that the custom of giving alms through alms stone pillars probably existed in the region of today’s Bosnia and Herzegovina, although there is none, except the one we mentioned above, that could point to this fact. This could be proved by further scientific research of our region.

